

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ ОБЛІКУ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА П(С)БО ТА МСФЗ (IAS)

У статті здійснено порівняння національних положень стандартів та міжнародних в частині регулювання обліку дебіторської та кредиторської заборгованості

Ключові слова: зобов'язання, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є глибокі економічні перетворення в сфері виробництва на основі ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів якої є облік взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед партнерами. Вирішення вищенаведеної складної проблеми багато в чому залежить від вдосконалення бухгалтерського обліку взаєморозрахунків.

Нормативні акти в роботі сучасного підприємства відіграють важливу роль – з їх допомогою регламентується порядок здійснення та відображення у фінансовому і податковому обліку всіх господарських операцій підприємства. Фактично кожен етап господарської діяльності регламентується певним нормативним документом.

Далі порівняємо безпосередньо регулювання обліку за П(С)БО та МСФЗ дебіторської та кредиторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку питань теорії та методології обліку розрахунків та дебіторської заборгованості вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: Ф.Ф. Бутинець [4, 5], Г.Г. Кірейцев [21], М.М. Коцупатрий [6], О.М. Петрук [14] та інші; зарубіжні дослідники: І.А. Бланк [2], Я.В. Соколов [18], Ж. Рішар [17], Е.С. Хендріксен [22].

Фахівцями в дослідженні проблем управління зобов'язаннями є такі учені як Ф.Ф. Бутинець [7], В.В. Сопко [19], В.П. Завгородній [19], В.С. Лень [11], П.Й. Атамас [1] та інші, які розкрили методичні аспекти за оцінкою, визнанням і класифікацією зобов'язань у розрізі видів кредиторської заборгованості.

Мета дослідження: порівняти облік заборгованості підприємств за П(С)БО та МСФЗ, а саме облік дебіторської та кредиторської заборгованостей з метою встановлення спільного та відмінного.

Викладення основного матеріалу. Принципи регулювання дебіторської і кредиторської заборгованості базуються на діючій законодавчій і нормативній базі. Методологія обліку та порядок розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності визначається Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку "Дебіторська заборгованість", а методологічні вимоги до формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про зобов'язання, а також принципи відображення зобов'язань у фінансовій звітності визначається Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання".

Дебіторська і кредиторська заборгованість виникає внаслідок розрахунків підприємства з покупцями, постачальниками, підрядчиками, робітниками і службовцями, державними органами, депонентами, підзвітними особами тощо.

Значні розміри дебіторської і кредиторської заборгованості призводять до самовільного перерозподілу оборотних засобів між підприємства.

Дебіторська заборгованість являє собою грошові кошти, які покупці винні за відвантажену їм продукцію. Згідно з українськими стандартами бухгалтерського обліку, дебіторською заборгованістю також вважають векселя до отримання, розрахунки з персоналом, видані аванси та заборгованість засновників по внесках до статутного капіталу, а також податковий кредит. Всі ці складові дебіторської заборгованості мають різну ліквідність. Тому при розрахунках фінансового стану господарства необхідно детально проаналізувати хто винен гроші господарству, та чи є можливість повернути ці гроші найближчим часом [8, с. 175].

До кредиторської заборгованості відносяться зобов'язання щодо сплати грошей, надання послуг або передачі активів. Кредиторську заборгованість також можна визначити як вимоги до поточних та майбутніх ресурсів, а також активів компанії. Кредиторська заборгованість складається із зобов'язань по товарах чи послугах (які вже придбані, але за які ще не сплачено), не перерахованих податків чи платежів до бюджету та цільових фондів, отриманих авансів, векселів до сплати, короткотермінових позик, а також заробітної плати.

Кредиторська заборгованість складає значну частину пасивів господарства, а обігових коштів не завжди вистачає навіть для покриття частини боргів. Тому необхідно робити детальний аналіз кредиторської заборгованості, оскільки борги мають різну природу, і одні з них мають бути сплачені негайно, а деякі можна сплатити пізніше [8, с. 177].

Дебіторська заборгованість.

Методологічні засади формування інформації про дебіторську заборгованість у бухгалтерському обліку відображені в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" [15]. Згідно з П(С)БО 10 дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій повинні підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [15]. У свою чергу, у МСФЗ немає спеціального стандарту, присвяченого дебіторській заборгованості, однак при складанні звітності необхідно дотримуватися принципу консерватизму. При визначенні дебіторської заборгованості в зарубіжній і вітчизняній практиці особливих відмінностей не існує.

Методологічні підходи до обліку дебіторської заборгованості відповідно до міжнародних стандартів не мають конкретного стандарту, як згадувалося вище, однак можна керуватися МСФЗ 1 "Подання фінансової звітності", МСФО 18 "Дохід", МСФО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка", згідно з якими дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів на певну дату [20].

Аналіз чинних П(С)БО 10, П(С)БО 13 та МСФЗ 39 свідчить про те, що між ними існують суттєві відмінності у визначенні змісту, визнанні та порядку оцінки на дату балансу названого виду дебіторської заборгованості (таблиця 1).

Таблиця 1. Аналіз П(С)БО та МСФЗ, в яких встановлено умови визнання й оцінки дебіторської заборгованості [13]

Ознака	П(С)БО 10	П(С)БО 13	МСФЗ 39
Визнання дебіторської заборгованості	Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигід та може бути достовірно визначена її сума (п. 5)	Безумовні права вимоги визнаються фінансовими активами, якщо за умовами контракту підприємство має право на отримання грошових коштів (п. 11)	Підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності (п. 29а)
Групування дебіторської заборгованості	Згідно з визначеннями, наведеними в П(С)БО 2 і П(С)БО 10, дебіторська заборгованість поділяється на поточну і довгострокову (п. 4)	Дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу, – дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу (п. 4)	Дебіторська заборгованість поділяється на ініційовану підприємством та неініційовану. Ініційована підприємством дебіторська заборгованість – це фінансовий актив, створений підприємством шляхом надання товарів чи послуг прямо боржникові (п. 10)
Первісна оцінка дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги	Поточну дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнають активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюють за первісною вартістю (п. 6)	Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент (п. 29)	Під час первісного визнання фінансового активу слід оцінювати його за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за них (п. 66)
Оцінка дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги на дату балансу	Поточну дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої	Балансову вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядають щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків. Суму втрат від зменшення	Після первісного визнання дебіторську заборгованість визнають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка (п. 66)

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Оцінка дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги на дату балансу	реалізаційної вартості на дату балансу обчислюють величину резерву сумнівних боргів (п. 7)	корисності фінансового активу визначають як різницю між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду (п. 33)	
Методи формування резерву сумнівних боргів	Величину резерву сумнівних боргів визначають за одним із методів: • застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; • застосування коефіцієнта сумнівності (п. 8).	Не передбачено	Не передбачено

Передусім виникає запитання: чи необхідно, щоб було два положення (П(С)БО), які регулюють порядок визнання та оцінки значної частини дебіторської заборгованості, що є фінансовим активом – П(С)БО 10 і П(С)БО 13, – та взаємозв'язку між ними.

У цих стандартах немає взаємних посилань, зокрема П(С)БО 10 не визнає дебіторську заборгованість як фінансовий інструмент. Через це складається враження, що вони стосуються різних активів. МСФЗ не передбачено окремого стандарту, який визначає інтерпретацію, визнання та оцінку дебіторської заборгованості. Її розкриття здійснюються МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання" і МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка", тобто її класифікують як один із видів фінансових інструментів.

Аналіз, поданий у таблиці, дає змогу дійти висновку, що підходи до її визнання та оцінки є різними, хоча це та сама дебіторська заборгованість і вона є фінансовим інструментом.

Спробуємо дослідити за П(С)БО 10 і П(С)БО 13, яка дебіторська заборгованість є фінансовим активом.

За п. 6 П(С)БО 13 фінансові активи включають грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти; дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи.

За п. 7 П(С)БО 10 поточну дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю.

У п. 9 П(С)БО 10 зазначено, що класифікацію дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги (для визначення резерву сумнівних боргів, вирахування якого дає змогу включити її до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю) здійснюють групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи.

Отже, цим стандартом передбачено формування резерву сумнівних боргів лише для дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги, яку обліковують на рахунку 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками".

Підтвердження викладеного вище знаходимо у п. 11 П(С)БО 10: у разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійну дебіторську заборгованість за товари, роботи і послуги списують з активів на інші операційні витрати [13, с. 34].

У П(С)БО 13 наведено таке визначення дебіторської заборгованості, не призначеної для перепродажу: це дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

Тобто до фінансових активів відносять також дебіторську заборгованість за розрахунками за виданими авансами: іншим підприємствам (субрахунок 371), підзвітним особам (субрахунок 372), за виданими позиками працівникам (субрахунок 377), за переплатою податків і зборів до бюджету та соціальних фондів (рахунки 64 і 65). Зі стандарту випливає, що суму виданих авансів і позик слід також враховувати при формуванні резерву сумнівних боргів.

С. Голов, В. Костюченко, І. Кравченко та Г. Ямборко дотримуються погляду, що дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом, треба оцінювати на дату балансу за вимогами П(С)БО 13 [9].

У п. 33 П(С)БО 13 визначено: балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю (до них належить і дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу), переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків. Цим стандартом не передбачено оцінки дебіторської заборгованості, що є фінансовим активом на дату балансу, за чистою реалізаційною вартістю, як це вимагає П(С)БО 10.

Далі автори все-таки пропонують формувати резерв сумнівних боргів тільки для дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги [9]. У зв'язку з цим виникають два взаємопов'язані запитання: яку саме дебіторську заборгованість слід відносити до фінансових активів і як її оцінювати на дату балансу?

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що за вимогами П(С)БО 10 і П(С)БО 13 до дебіторської заборгованості, яка на дату балансу оцінюється за чистою реалізаційною вартістю, відносять таку, що виникає внаслідок відвантаження продукції, товарів, робіт, послуг, виплати авансів та надання позик.

Таким чином, проведене дослідження показало, що дійсно при відображенні дебіторської заборгованості відповідно до вимог П(С)БО та МСФЗ існують як спільні риси, так і відмінності. При зовнішньоекономічній адаптації вітчизняним підприємствам для уникнення подвійної роботи при складанні та поданні фінансової звітності необхідно розробляти її відповідно до норм МСФЗ. Застосування зарубіжного досвіду щодо облікових аспектів розрахункових операцій дозволить удосконалити облікову інформацію з метою підвищення її достовірності та суттєвості для прийняття на її основі управлінських рішень.

Кредиторська заборгованість.

Слід зазначити, що окремого стандарту, який регулював би облік кредиторської заборгованості як за національною, так і за міжнародною практикою відсутній. Методика бухгалтерського обліку зобов'язань в Україні затверджена П(С)БО 11 "Зобов'язання" [16]. В міжнародній практиці цей аспект розглядається в МСБО 1 "Подання фінансових звітів", МСБО 10 "Непередбачені події і події, які склалися після дати балансу", МСБО 12 "Податки на прибуток", МСБО 17 "Оренда", МСБО 19 "Виплати працівникам", МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання", МСБО 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" [12].

Порівнюючи національні та міжнародні стандарти обліку щодо зобов'язань можна зробити такі порівняння:

1. Поняття зобов'язань:

Поняття зобов'язань в міжнародних і національних стандартах бухгалтерського обліку ідентичне: зобов'язання – це теперішня заборгованість суб'єкта господарювання, яка виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття ресурсів із суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди.

2. Визнання зобов'язань.

Якщо розглядати визнання зобов'язань, то слід відмітити, що національні стандарти, в даному випадку, розглядають зобов'язання, а міжнародні – забезпечення.

– згідно П(С) БО 11, зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду.

– згідно МСБО 37 забезпечення слід визнавати, якщо:

1) суб'єкт господарювання має теперішню заборгованість (юридичну чи конструктивну) внаслідок минулої події;

2) ймовірно, що вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення заборгованості;

3) можна достовірно оцінити суму заборгованості.

3. Оцінка зобов'язань:

– П(С) БО 11:

1) довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю;

2) поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою погашення;

3) непередбачені зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою.

– МСБО 37: сума юридичних або конструктивних зобов'язань має бути найкращою оцінкою видатків, необхідних для погашення теперішньої заборгованості на дату балансу.

4. Види зобов'язань.

Згідно з МСБО 37 забезпечення відображається в балансі в складі короткострокових або довгострокових зобов'язань. У бухгалтерській практиці нашої держави взагалі не передбачено поділ забезпечень за часом їх залучення, хоча термін виконання цих зобов'язань різний.

Отже, забезпечення майбутніх витрат і платежів та цільове фінансування відповідно до нормативних документів, які регламентують порядок обліку цих ресурсів у вітчизняній практиці, займають проміжне місце між власним капіталом і зобов'язаннями, що вимагає уточнення і коригування законодавчої бази відповідно до МСБО.

Зобов'язання підприємств і згідно з національними П(С)БО, і згідно з МСБО, прийнято поділяти на довгострокові, короткострокові і непередбачені.

У міжнародній практиці довгострокові і короткострокові зобов'язання відносять до фактичних, тобто таких, які виникають з договорів, контрактів або на основі законодавства і їх вартість можна точно визначити. Непередбачені зобов'язання відносять до умовних – це неіснуючі зобов'язання, але вони є потенційними, тому що залежать від майбутніх подій, які можуть виникнути в результаті минулої події.

Віднесення зобов'язань до довгострокових або поточних у нашій країні регулюється П(С) БО 11 “Зобов'язання”.

Довгострокові зобов'язання – це зобов'язання, погашення яких не передбачається протягом звичайного операційного циклу та термін погашення яких перевищує дванадцять місяців, починаючи з дати балансу.

У вітчизняному бухгалтерському обліку до довгострокових джерел фінансування відносять: довгострокові позики, довгострокові векселі видані, довгострокові зобов'язання за облігаціями, довгострокові зобов'язання з оренди, відстрочені податкові зобов'язання, інші довгострокові зобов'язання[16].

Висновки. Отже, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку було розроблено на основі Міжнародних стандартів, тому існують як спільні характеристики, так і відмінні. А удосконалення існуючої в Україні системи обліку зобов'язань можливе лише за умови її уніфікації, з міжнародною, але при одночасному урахуванні національних особливостей. Це дозволить повністю розкрити облікову інформацію для ефективного управління господарською діяльністю підприємств, в тому числі про дебіторську та кредиторську заборгованість.

Список використаних літературних джерел:

1. *Атамас П. Й.* Управлінський облік : 2-ге вид., навчальний посібник / П.Й. Атамас – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
2. *Бланк И.А.* Стратегия и тактика управления финансами. – К.: МП “ИТЕМ лтд”, СП “АДЕФ-Украина”, 1996. – 534 с.
3. *Бондаренко Д.О.* Особливості обліку кредиторської заборгованості в умовах переходу на міжнародні стандарти [Електронний ресурс] / Д.О. Бондаренко // Офіційний сайт Житомирської наукової бухгалтерської школи Франца Бутинця. – Режим доступу: <http://zsas.zhitomir.org/ru/forum>
4. *Бутинець Ф.Ф.* Бухгалтерський облік: роздуми вченого. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 100 с.
5. *Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л.* Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”. – Житомир: ПП “Рута”, 2002. – 544 с.
6. Бухгалтерський облік у сільському господарстві: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та М.М. Коцупатрого. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 512 с.

7. Бухгалтерський управлінський облік : підручник / Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, Н.М. Малюга, Л.В. Чижевська; за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”. – 2002. – 480 с.

8. *Ведашенко Н.М.* Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості / Н.М. Ведашенко // Міжнародна науково-практична конференція. “Економічні проблеми розвитку будівництва в Україні” (1-2 червня 2001 р.). – Тернопіль, 2001. – С. 175-178

9. *Голов С., Костюченко В., Кравченко І., Ямборко Г.* Фінансовий облік: Підручник. – К., 2005. – 976 с.

10. *Голов С.Ф., Костюченко В.М.* Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. Практичний посібник. – К.: Лібра, 2001. – 840 с.

11. *Лень В.С.* Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: навч. посіб. / В.С. Лень, В.В. Гливенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 576 с.

12. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), включаючи Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та тлумачення станом на 31 березня 2004 р. – Ч.1. – К., 2004. – 1272 с.

13. *Нашкерська Г.* Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги / Г. Нашкерська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 11.

14. *Петрук О.М.* Облік і аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 332 с.

15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов’язання”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.00 р. № 20.

17. *Ришар Ж.* Бухгалтерський учет: теория и практика: Пер. с фр. / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

18. *Соколов Я.В.* Основы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.

19. *Сопко В.В.* Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник./ В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с.

20. *Статівка М.Г.* Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах відповідно до вимог мсфз / М.Г. Статівка // Управління розвитком збірник наукових робіт. – 2012. – № 3(124). – С. 117-120

21. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник: курс лекцій / за ред. Г.Г. Кірейцева. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 432 с.

22. *Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф.* Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.

ХОМИК Павло Миколайович – здобувач Житомирського державного технологічного університету

КУЛИК Марія Андріївна – магістрант Житомирського державного технологічного університету

Стаття надійшла до редакції 05.11.2012 р.